

Türkiye’de Başkanlık Ya da Yarı-Başkanlık Rejimi Uygulanmalı mıdır?

Şeref İBA^(*)

Giriş

Türkiye’de giderek süreklilik kazanmaya başlayan siyasal rejim tartışmaları, bazen de ülke gündeminin ilk sıralarına yerleşmektedir. Bu tartışmaların temel çıkış noktası, parlamenter demokratik rejime yöneltilen eleştirilerdir. Gerek yapısal, gerekse işlevsel çözümler aracılığıyla parlamenter rejimin aksayan yönleri ve bunun nedenleri irdelenmekte ve çeşitli çözüm önerileri sunulmaktadır. Aslında, hem yeni bir siyasal rejime geçilmesini isteyenler, hem de mevcut rejimin en uygun rejim olduğunu düşünenler, parlamenter rejimin işleyişine yönelik kimi ortak saptamalarda buluşmaktadırlar. Ancak, geliştirilen öneriler, iki değişik bakış açısını yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Başkanlık veya yarı-başkanlık rejimine geçilmesi gerektiğini savunanlar ile, parlamenter rejimin daha işler hale getirilmesine yönelik yöntemlerin benimsenmesiyle yetinmek gerektiğini ileri sürenler ayrımı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da, Türkiye’de başkanlık veya yarı başkanlık rejimi uygulanmalı mıdır? sorusu, başkanlık veya yarı başkanlık rejimi savunucularınca "evet", kimi düzeltmelerle parlamenter rejimde kalınması gerektiğini savunanlarca ise, "hayır" olarak yanıtlanmaktadır.

Bu çalışmada, neden evet, neden hayır? soruları yeğlenmiş ve bu sorulara kestirme yanıtlar verilmesinin güçlüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

^(*) Dr., TBMM Kanunlar ve Kararlar Müdür Yrd.

1. Parlamenter Rejimlerin Sorunlarının Kaynağına İlişkin Bazı Saptamalar

1.1. Siyasal Partiler ya da Lider Sultası Sorunu

Parlamenter rejimlerin belirleyici özelliği, yasamanın güveniyle iş başına gelen hükümetin, onun güveniyle ayakta durabilmesi dolayısıyla, parlamento çoğunluğunun önünde sorumlu olmasıdır. Hükümetin parlamento çoğunluğunun iradesine bağımlı olması olgusu, rejimin işleyişini, siyasal partilerin işleyişine, başka bir anlatımla, siyasal partiler sistemine sıkı sıkıya bağlamaktadır. Siyasal partiler sisteminin sağlıklı olup olmaması, parlamenter rejimin işlerliğini önemli ölçüde etkilemektedir. Çağdaş demokrasilerin giderek partiler demokrasisi özelliği sergilediğini belirten ÖZBUDUN, güçlü liderlik olgusu yüzünden meclis görüşmelerinin öneminin azaldığını öte yandan da oylama sonuçlarının önceden belli olduğunu ileri sürmüştür.¹ ÇAVUŞOĞLU da, istikrarlı bir parlamento çoğunluğuna dayanan hükümetlerin görev başında olduğu parlamenter rejimlerde, yasama ve yürütme erkleri arasındaki ilişkilerin "parti- içi" ilişkilere dönüştüğünü saptamaktadır. Yazar, bu koşullarda, parlamentonun hükümeti denetleme işlevinin de, kendi genel kurulundan siyasal partilerin grup etkinliklerine ve giderek parlamento dışına siyasal parti örgütlerinin içine doğru kaydığını ileri sürmüştür.² Gerçekten de, hükümetin parlamento önündeki siyasal sorumluluğu uygulamada, siyasal parti gruplarının iç çekişmelerinden doğmaktadır. Bu yüzden, siyasal sorumluluğa yol açan parlamenter denetim yollarının işletilmesine ilişkin önemli parlamento kararları, siyasal partilerin lider kadrolarının yönlendirmesi sonucu alınabilmektedir.

İktidar çoğunluğunu oluşturan siyasal parti ya da partilerin disiplinli biçimde hükümetin arkasında olması, siyasal sistemin rahatlıkla işlemesi anlamına gelmektedir. Bunun tersi durumda ise, parlamenter rejim krizlerle birlikte işleyebilmektedir. Dolayısıyla, ülkedeki partiler sistemi, sağlıklı bir yapıya sahip olmadıkça siyasal sistemin işleyişi, krizli bir yönetim anlayışına doğru kayacaktır. BATUM, bu sorunlu işleyişi şöyle saptamıştır: "*Türkiye'de olduğu gibi, siyasal sistemin tek merkezli olarak işleyen yapısı (öteki yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri gibi iktidarı paylaşan kurumların yokluğu ya da etkisizliği nedeniyle) siyasal partilerin özellikle lider kadroların isteklerine bağlı bir parlamento, parçalanmış bir parti sistemi, parti-*

¹ Ergun ÖZBUDUN (1990), "Siyasal Kurumlaşma Açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi", 6. Milli Egemenlik Sempozyumu-TBMM ve Milli Egemenlik, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayınları No:47, s.22.

² Naz ÇAVUŞOĞLU (1997), *Anayasa Notları*, İstanbul, Beta Yayınları, s.193-194.

lerin hareket kanallarını tıkayan koyu bir 'clienteliste' ilişkiler zinciri sağlıklı ve krizlerle dolu bir işleyiş..."³

Buna göre, Lider sultası sorunu, siyasal partilerin kurumsal yönden gelişmemesine yol açmakta ve kendi içinde demokratik olmayan parti örgütleri, lider kadrolarının tartışmasız egemenlik ve denetiminde cılız bir birlik-teliğe dönüşmektedir. Böylece, Türkiye'de siyasal sistem, liderlere endeksli siyasal partiler etrafında şekillenmekte ve siyasal partiler, siyasal yaşamın meşru anlamda tek aktörü konumuna gelmektedir.

1.2. Parlamenter Rejimlerin Monist Doğası; Kurumsal Çoğulculuk Açığı

EPSTEIN, parlamenter rejimi; yürütme iktidarının yasama iktidarından kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi tipi olarak tanımlamaktadır.⁴ Buna göre yürütme organı ikili bir yapılanma göstermektedir. Bu oluşumun bir yanını devlet başkanı, öteki yanını ise hükümet oluşturur. İngiltere'de olduğu gibi, Devlet başkanı, soya göre belirleniyor ve bu belirlemede yasama organının rolü yoksa, 'monarşik parlamenter rejim' geçerlidir. Oysa, cumhuriyetlerde cumhurbaşkanı parlamento tarafından seçilir. Başka bir anlatımla, bu tip sistemlerde parlamento yürütmenin sorumsuz kanadının da kaynağıdır. Cumhuriyetlerde Devlet Başkanının Başbakan olarak görevlendirdiği bir parlamenter hükümeti kurmaktadır.⁵

Parlamenter rejimin tüm siyasal kurumları tek meşruluk kaynağından; milletvekili seçimlerinden ve bu seçimler sonucu ortaya oluşan çoğunluktan beslenir. Gerek hükümetin, gerekse başbakanının gücünün kaynağı bu çoğunluktur. Cumhurbaşkanı da genelde parlamento çoğunluğunun belirlediği kişi olur. Kısacası, sistemin işleyişindeki kilit unsur, Mecliste beliren bu çoğunluk ve onun iradesidir.⁶ Bu özellik, parlamenter rejimin "monist (tekçi)" doğası biçiminde tanımlanmaktadır. BATUM'a göre, parlamenter rejimlerin monist doğası ise, kurumsal çoğulculuk açığından kaynaklanan

³ Süheyl BATUM (2001), "Siyasal Rejimler ve Türkiye'deki Arayışlar", **Türkiye Barolar Birliği; Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara, (9-13 Ocak 2001), s.358.

⁴ Leon D. EPSTEIN (1968), "Parliamentary Government", **International Encyclopedia of the Social Sciences**, (ed. David L. Sills), The Macmillan Company and The Free Press, Volume 11, s.419-425.

⁵ Almanya, İsveç ve Japonyada ise, başbakanı doğrudan doğruya parlamento seçmektedir. Bkz. Erdal ONAR (2001), "Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?", **Türkiye Barolar Birliği; Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara, (9-13 Ocak 2001) s.365.

⁶ BATUM (2001), s.354-355.

rejim sorunları yaratmaktadır. Gerçekten de çağdaş demokrasilerde sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimler gibi kuruluşlar da siyasal sistemin etkili aktörleri konumundadır. Bu da siyasal sistemin, çoğulcu bir özellik sergilemesi anlamına gelmektedir. BATUM, Türkiye’de rejim bunalımlarının baş sorumlusu olarak gördüğü siyasal partilerin lider sultasına bağlı sağlıklı yapısına karşın tüm siyasal yaşamı sarmalayan tek aktör işlevi üstlenmesini haklı olarak eleştirmekte; Devlet aygıtı içinde kurumsal çoğulculuğu oluşturma adına Senato veya çift meclis sisteminin yeniden kurulmasını önermektedir.⁷

YÜZBAŞIOĞLU, parlamenter rejimlerin sorunsuz işlediği ülkelerin monarşiler olduğunu ileri sürmekte ve Devlet Başkanı-Başbakan çatışması nedeniyle cumhuriyetlerin her birinde sorunlar yaşandığına vurgu yapmaktadır. Yazara göre kral, parlamenter rejimler için ideal devlet başkanı modelidir. Parlamenter rejimin ana yurdu olan İngiltere bu nedenle rejim sorunu yaşamıyor. Oysa, bazı Avrupa cumhuriyetleri özellikle İtalya, bitmek bilmeyen rejim tartışmaları ve arayışları ile birlikte anılmaktadır.⁸ Parlamenter rejimlerin istikrarı yönünden İtalya örneğini irdeleyen yazarlar, ülkedeki siyasal partiler sisteminin yol açtığı kısa ömürlü koalisyon hükümetlerinin kaynağı olan istikrarsız iktidar çoğunluğu nedeniyle, krizlerle birlikte yaşayan yönetim sistemini iyileştirmenin yollarını tartışmaktadır.⁹

Türkiye’de Parlamenter rejimin işleyişine yönelik eleştiriler iki temel noktada odaklanmaktadır. Bu bağlamda, siyasal partilerin lider kadrolarının egemenliğinde ve denetiminde olması, kısaca liderlik sultası ve siyasal partiler dışında siyasal sistemi etkileyen çoğulcu bir kurumsal yapının yokluğu ya da kurumsal çoğulculuk açığı, sorun üreten başlıca kaynaklar olarak görülmektedir.

2. Başkanlık Rejiminin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

2.1. Olumlu Yönleri

Başkanlık rejimlerinin başlıca olumlu özellikleri olarak öne çıkarılan; istikrarlı yürütme, daha fazla demokrasi ve daha sınırlı hükümet saptamaları

⁷ BATUM (2001), s.358.

⁸ Necmi YÜZBAŞIOĞLU (2001), "Siyasal Sistemler", **Türkiye Barolar Birliği; Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara, (9-13 Ocak 2001) s.336.

⁹ Ricardo PELIZZO& Joseph COOPER, "Stability in Parliamentary Regimes: The Italian Case", **Legislative Studies Quarterly**, **The University of Iowa**, Volume:27, No:2, May 2002, s.163-190.

ayrı başlıklar altında irdelenebilir.¹⁰ Aslında, başkanlık rejiminin, öteki rejimlere üstünlükleri olarak sunulan bu özellikler, elverişli bir toplumsal yapıda başarıyla işleyen başkanlık rejimlerinin daha çok da Amerikan modelinin ortak paydalarını yansıtmaktadır. Bu yüzden başkanlık rejimlerinin olumlu yönleri ele alınırken, bu olumlu sonuçların ne pahasına ortaya çıktığının da birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Hem Başkanlık, hem de parlamenter rejimlerde yasama ve yürütme güçlerinin karşılıklı avantaj ve dezavantajları arasında bir tür simetri söz konusudur. Örneğin, başkanlık rejimlerinin temel olumlu yönlerinden birisi olan istikrarlı yürütme ile temel olumsuz yönlerinden birisi olan katılığı ya da esneklik arasında bir simetri mevcuttur. Benzer biçimde, parlamenter rejimlerin temel olumsuz yönü olan hükümet istikrarsızlıkları esneklik özelliğiyle dengelenmektedir.¹¹ Şu halde, Başkanlık rejiminin, olumlu ve olumsuz yönlerine değinilirken bu ilintiyi göz önünde tutmak gerekir.

2.1.1. İstikrarlı Yürütme

Başkanlık rejimini, hem yürütme organının başı, hem de devlet başkanı olan başkanın belirli bir süre için halk tarafından seçildiği ve yasama organının başkanı düşüremediği, başkanın da yasama organını feshedemediği siyasal rejim tipi olarak tanımlamak olanaklıdır.¹² Bu sistemde, yürütme organı tek başlıdır ve başkanın kabinesinde yer alanlar, onun sadece danışmanı, yardımcısı konumundadır. ABD eski başkanlarından Abraham Lincoln'un bakanlarıyla toplantıda, yaptığı bir oylamanın sonucuyla ilgili: "*yedi hayır, bir evet. Evetler galiptir.*"¹³ biçimindeki ünlü açıklaması, başkanlık rejiminin, başkan merkezli oluşunu oldukça çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

Başkanlık rejiminde, yürütme ile yasama organı arasında organik ilişki bulunmadığından, belirli bir süre için halk tarafından seçilen başkan, görev süresi boyunca, iktidarda kalabilmektedir. Bu süre içinde yasama organının, yürütme organının varlığını etkileme olanağı neredeyse yoktur. Ancak bununla birlikte, bu iki organın karşılıklı ilişki ve etkileşim araçları bütünüyle

¹⁰ Serap YAZICI (2002), *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri-Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, s.182-186.

¹¹ YAZICI(2002), s.185.

¹² Juan J. LINZ (1995), "Parliamentarism and Presidentialism", *The Encyclopedia of Democracy*, (ed. Seymour Martin Lipset), Congressional Quarterly Inc., Washington D.C. 1995, s.910-913.

¹³ Hüseyin Nail KUBALI (1971), *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, s.450.

ortadan kalkmış değildir. Örneğin, "Impeachment", Başkana karşı Kongrenin elinde bulunan önemli bir yetkidir. Bu yolla, Kongre tarafından Başkanın vatana ihanet, zimmete para geçirme ya da ağır bir suç işlemesi nedeniyle suçlanması olanaklıdır.¹⁴ Görüldüğü gibi, bu yöntemle Başkanın Kongre karşısında cezai sorumluluğu doğabilir; ancak, siyasal sorumluluğu yoktur.¹⁵ Ayrıca, gerek yasamanın gerekse başkanın elinde, karşılıklı işbirliğini gerektiren araçlar vardır.

Başkanlık rejiminde yasama- yürütme dengesi, her iki organın karşılıklı bağımsızlığı ilkesine dayanır. Bu karşılıklı bağımsızlık, yasamayla birlikte, yürütmenin de demokratik meşruiyetten yararlanmasından, başka bir anlamıyla, her iki organın da seçimle iş başına gelmesidir.

Başkanlık rejimiyle parlamenter rejim arasında yer alan, bazı yönleriyle başkanlık bazı yönleriyle ise parlamenter rejimi andıran başka bir model ise yarı-başkanlık rejimidir. Bu rejimlerde yürütme gücü, halk tarafından seçilen bir devlet başkanı ile parlamentonun güvenine dayanan başbakan ve kabinesi arasında bölüşülmektedir. Yarı-başkanlık modeli de, temelde güçler ayrılığı ilkesine dayanır. Bununla birlikte, devlet başkanlarının parlamentoyu fesih yetkisinin bulunması güçler ayrılığı ilkesiyle bağdaşmayan bir durumdur.¹⁶ Buna göre, gerek parlamenter rejim, gerekse başkanlık rejimi veya yarı- başkanlık rejimi, genelde güçler ayrılığı ilkesini temel almakla birlikte, bu ayrılığın ölçüsü her üç modelde de değişiklik göstermektedir. Yarı başkanlık-rejiminde devlet başkanına tanınan parlamentoyu fesih yetkisi, siyasal istikrarı koruyan işlevsel bir araç olmakla birlikte, iktidarın kişiselleşmesi olgusunu da kolaylıkla özendirebilecek niteliktedir.

2.1.2. Daha Fazla Demokrasi

Yürütme gücünü tek başına elinde bulunduran başkan ile yasama yetkisini kullanan kongrenin halk tarafından seçilmesi, böylece hem yasama hem de yürütmenin demokratik meşruiyete sahip olması, *çifte demokratik meşruiyet* olarak adlandırılmaktadır.¹⁷ Başkanlık rejiminde, yürütmenin başı olan Başkanın halkoyuyla seçiliyor olması, sistemin demokratik olma nite-

¹⁴ Temsilciler Meclisi tarafından suçlanan Başkan, Yüksek Federal Mahkeme başkanı başkanlığında toplanan Senato tarafından yargılanır. Mahkum edilerek görevden alınabilmesi için Senatonun üçte iki çoğunlukla karar vermesi gerekir.

¹⁵ Kemal GÖZLER (2001), *Devlet Başkanları* (Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi), Bursa, Ekin Yayınları, Birinci Baskı, s.24.

¹⁶ YAZICI (2002), s.2.

¹⁷ LINZ' in daha geniş değerlendirmeleri için bkz. YAZICI (2002), s.36-37.

liğini pekiştirmekte ve ona, parlamenter rejimdeki Devlet başkanından çok daha güçlü bir konum sağlamaktadır. Benzer biçimde, doğrudan halk tarafından seçilen devlet başkanının, meclisi fesih hakkına sahip olduğu yarı-başkanlık rejimi de demokrasinin pekişmesine katkı yapma yönünden olumlu değerlendirilmektedir.

Demokrasinin pekişmesine katkı yapan etmenlerle ilgili olarak siyasal rejim tipini öne çıkaran yaklaşımlar görülmektedir. Oysa, demokrasinin pekişmesini sağlayan etken, sırf siyasal rejim modeli değildir. Ülkenin gelir düzeyi, nüfus büyüklüğü gibi, başka değişkenler de demokrasinin kökleşmesinde belirleyici işlev üstlenirler.¹⁸ 1972-1994 yıllarını kapsayan ve yerleşik demokrasiye sahip otuz üç ülkeyi inceleyen bir çalışmada, parlamenter rejimin demokrasinin sağlamlaşması için daha elverişli olduğu ileri sürülmüştür. Bu ülkelerin, 22'si parlamenter, 6'sı ise başkanlık, 5'i ise yarı-başkanlık rejimine sahiptir.¹⁹ Siyasal rejimler üzerine çalışmalarıyla tanınan LINZ de, demokrasinin sağlamlaşması açısından parlamenter rejimden yana bir tutum içindedir.²⁰

Halk tarafından seçilen bir başkan ya da Cumhurbaşkanı, toplumun geniş kesimlerinin tercihini yansıtmayabileceğini dolayısıyla halk tarafından seçimin parlamenter sistem içinde bir hükümet oluşturması halinde mutlaka daha demokratik sayılamayacağını gösteren örnek ülkeler vardır. Gerçekten de Başkanlık sistemine karşı çıkanlar bu sistemde başkanın küçük bir farkla seçimi kazanabileceğine dikkat çekmekte ve bunun sonucunda ortaya çıkan "*kazananın her şeyi kazanması, kaybedenin de her şeyi kaybetmesi*" durumunu eleştirmektedir. Benzer sonuçla, her ne kadar parlamenter sistemde de karşılaşılabilir ise de, böyle bir olasılık ancak, tek parti iktidarının görüldüğü parlamenter rejimlerde ortaya çıkabilir. İktidar paylaşımının temel olduğu koalisyon hükümetlerinde bu tür bir sorunun yaşanma olasılığı azdır. Üstelik, tek parti iktidarının olduğu parlamenter rejimlerde bile, Başbakanın konumu başkanlık sistemindeki başkanlık kadar güçlü değildir.

Başkanlık rejimlerinin, özünde, diğer sistemlerden daha demokratik olduğunu ileri süren görüşe karşı çıkanlar; sert güçlerin ayrılığının, sorumlu-

¹⁸ YAZICI (2002), s. 3-4.

¹⁹ Scott MAINWARING and Matthew S. SHUGART, "Juan Linz, Presidentialism and Democracy: a Critical Appraisal", *Comparative Politics*, (July 1997), s.456-460.

²⁰ LINZ, Juan J. (1995), "Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri", *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, (Der: Larry Diamond ve Marc F. Plattener), Ankara, Yetkin Yayınevi, s. 145-148.

lukların da bölünmesine yol açtığını ve herhangi bir uygulamanın gerçek sorumlusunun bulunamadığına vurgu yapmaktadırlar. Bu görüş uyarınca, Sorumlu arandığında suçlanacak kurum tespit edilememekte ve demokrasi ile bağdaşmayan "eylem ve işlemden sorumlu olmama" gibi bir sonuç ile karşılaşmaktadır. Aynı duruma, çoğunluksuz parlamenter sistemlerde de rastlamak olasıdır.²¹ Ayrıca, belli bir gücün tek kişinin elinde bulunması, sistemin demokratikliğini önemli ölçüde sınırlamaktadır. Böyle bir kişinin yetkilerini kötüye kullanması durumunda demokrasinin tehlikeye girmesi ve aşınması kaçınılmaz olabilmektedir.²² Yarı- başkanlık modelinde de, çifte meşruiyet olgusu nedeniyle demokratik bir görünüm oluşmaktadır.

2.1.3. Daha Sınırlı Hükümet

Daha sınırlı hükümet tanımlamasıyla, yasama ve yürütme erklerinin katı biçimde ayrılmışlığına vurgu yapılmaktadır. Ancak bu katılığın, aynı zamanda çok olumsuz sonuçları da bulunmaktadır. Yürütme gücünü tek başına kullanan başkanın halk tarafından belli bir süre için seçilmesi, görev süresinin sonuna kadar başkanlık yetkilerini kesintisiz olarak kullanacağı anlamına gelir.

Başkanlık rejiminde güçlerin sert biçimde ayrılmış olmasının, sınırlı hükümete yol açacağı bunun da siyasal sistemin güvencesini oluşturacağı düşüncesi, Montesquieu'nun ünlü "güçler ayrılığı" kuramından kaynaklanır. Bu düşünce, uygulamada, geçerlilik kazanmış ve Başkanlık sistemini savunan görüşlerin temelini oluşturmuştur. Parlamenter rejimin savunucuları, Başkanlık rejiminin bu özelliğini, özgürlüklerin güvencesi açısından olumsuz bir yapı olarak değerlendirmektedir. Bunlara göre, parlamenter sistemlerdeki bağımsız yargı, uyanık muhalefet ve çok partili parlamenter sistemlerdeki karşılıklı kuşkulu koalisyonlar, özgürlükler için çok önemli bir güvencedir.²³ Başkanlık rejimi ayrı kutuplardaki siyasal oluşumları barındırabilecek yapıda değildir.

Her ne kadar, ABD'de çift parti sistemi geçerliyse de, burada sistemin devamını sağlayan partilerin sayısı değil, partilerin ideolojik partiler olmaları ve aynı ekseninde yer almalarıdır. Dolayısıyla, başkanlık sisteminin en önemli özelliği parti sistemi tarafından değil, parti yapısı tarafından belir-

²¹ KUBALI (1971), s.11-12.

²² Orhan ALDIKAÇTI (1960), *Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı*, İstanbul:Doçentlik Tezi, s.160-161.

²³ Arend LIJPHART(1992), *Parliamentary Versus Presidential Government*, (ed. Arend Lijphart) Oxford University Press, s.13-15.

lenmektedir. ABD'deki partiler disiplinsiz partiler olduğu için, bir parti üyesi rahatlıkla parti uygulamalarını benimsemeyerek diğer partinin uygulamalarını destekleyebilmektedir. Böylece, başkan ve yasama organı farklı partiden olsalar bile, Başkan uygulamalarını destekleyebilecek bir çoğunluğu sağlamada başarılı olabilmektedir. Bu rejimde, ideolojik partilerin bulunması durumunda bu uzlaşmanın ortamının sağlanmasının güçlüğü ortadadır.

ABD başkanlık modeli, çok kültürlü ve etnik açıdan bölüntülü toplum yapısını dengelemek için güçler ayrılığını iki boyutta benimsemiştir. Bunlardan birincisi, dikey güçler ayrılığı (*vertical separation of powers*) federal sisteme karşılık gelirken, ikincisi yatay güçler ayrılığı (*horizontal separation of powers*) güçlerin yasama, yürütme ve yargı güçlerinin organik ayrılığına karşılık gelmektedir.²⁴

Bilindiği gibi, parlamenter rejimlerde, yasaların çok büyük çoğunluğu hükümet tasarılarından kaynaklanır. Başkanlık rejiminde ise yasama sürecini başlatma açısından yetkisi yoktur. Başkanın sürece karışma olanağı, yalnızca yasaların onaylanma aşamasında söz konusudur. Yasa önerme yetkisi, yalnızca Kongre üyelerine aittir. Uygulamada, yürütme kendine yakın Kongre üyeleri aracılığıyla yasa önerisinde bulunabilmektedir.²⁵ Parlamenter rejimlerin doğası gereği, yasama organındaki çoğunluğa dayanan hükümetin, yasama sürecini de denetimi altında tutması alışılmadık bir durum değildir.

2.2. Olumsuz Yönleri

Hem başkanlık rejiminin, hem de yarı-başkanlık rejiminin olumsuz yönleri parlamenter rejimlerin olumlu yönleri olarak ortaya çıkmaktadır. Başkanlık rejimlerinin sakıncalarının en önde geleni, yasama organı ile yürütme organı arasında görüş ayrılıklarının neden olacağı kilitlenmedir. Bu tür bir tıkanıklığı çözebilecek tek yol uzlaşmadır. Bu yüzden, uzlaşma kültürünün gelişmediği ülkelerde başkanlık rejiminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi de olanaklı değildir. Kaldı ki, bu sistemin uzlaşma kültürünün gelişmiş olduğu ABD'de bile zaman zaman sorunlara yol açtığı bilinmektedir.

²⁴ Vincent WRIGHT (1993), *The Government and Politics of The United States*, Comparative Government and Politics, London, Macmillan Press, s.10-11.

²⁵ Cem EROĞUL(2001), *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Ankara, İmaj Yayınevi, Üçüncü Bası, s.90.

II. Dünya Savaşı'ndan soğuk savaşın bitimine, demokrasi hangi rejimde da iyi işledi? sorusuna yanıt arayan araştırmalar, yarı-başkanlık modelinin tipik örneği olan Fransa dışında, başkanlık rejimiyle yönetilen demokrasiler içinde siyasal istikrarı yakalayabilenlerin oransal olarak %20'yi bile bulmadığını ortaya koymuştur. Aynı dönemde, parlamenter rejimlerde ise, istikrar açısından başarıyı bulanların %67'lik bir oran oluşturduğu saptanmıştır.²⁶

Başkanlık rejimlerinin belli başlı olumsuz yönlerini, yasama-yürütme kilitlenmesi, geçici esneksizlik ve kapsayıcı olmayan hükümet başlıkları altında ele almak olanaklıdır.

2.2.1. Yasama-Yürütme Kilitlenmesi

Başkanlık rejiminin en önemli açmazlarından biri, yasama ve yürütmenin uzlaşmayı, fren ve denge mekanizmalarıyla sağlayamadıkları durumlarda kriz çözücü mekanizmaların bulunmamasıdır. *Deadlock* ya da *paralysis* olarak adlandırılan bu durumlar ortaya çıktığında, sistemin nereye gideceği belli değildir. Yasama-yürütme kilitlenmesinden kaynaklanacak krizi çözmeye yönelik bir çıkış yolu bulunmadığından, siyasal sistemin tümünden felç olması olasıdır. Başkanlık rejimlerinin bu tür krizlerden kurtarılması için geliştirilen yöntemler, başarılı olamamış; Latin Amerika'daki Başkanlık rejimlerin oluşumuna yol açarak, sistemin özünü değiştirmiştir.²⁷ Böylece, Latin Amerika ülkelerinde kriz anlarının arabulucu gücü olarak ordu söz sahibi olmuş, askeri darbeler ve diktatörlükler, demokrasinin kanayan yarası olmuştur. *İktidarın aşırı kişiselleşmesi ve kazananın her şeyi alması*, bu ülkelerdeki seçimleri kızıştırmakla kalmamış, toplumun siyasal gerilimini tırmandırıcı bir etken olmuştur. Şili, Brezilya ve Arjantin gibi ülkeler bu soruna çözüm bulmak amacıyla başkanın görev süresini kısaltma yoluna gitmiştir.²⁸ Tüm yürütme gücünün bir kişide birleşmesi, başkanı, yasama organı karşısında güçlü bir konuma yerleştirmektedir. Bunun doğal sonucu olarak, başkanlık rejimlerinde parlamenter rejimlerde olduğu gibi, bir tür arabulucu niteliğindeki kral ya da cumhurbaşkanını yer almadığından siyasal rejimin kilitlenmesi sorunu, daha kolay gündeme gelebilir.²⁹ Dolayısıyla da, rejimi kopma noktasına sürükleyecek bir siyasal bunalımın baş göstermesi

²⁶ Yasemin ÇONGAR (1997), "Başkanlık Sistemiyle Yönetilenler", *Milliyet*, 13.10.1997.

²⁷ LIJPHART (1992), s.15-18.

²⁸ WRIGHT(1993), s.1-6.

²⁹ YAZICI (2002), s.50-51.

durumunda arabulucu işlev üstlenecek bir cumhurbaşkanı veya kraldan yoksundur.

2.2.2. Geçici Esneklik

Başkanlık rejiminde yasama ve yürütme organları birbirlerinin varlığına son verecek araçlara sahip olmadığından bu rejimde güçler, daha katı ve kesin olarak birbirinden ayrılmıştır. Başkanlık rejiminin katılığının temel göstergesi, bu rejimlerde yürütmenin başı ve devletin başı sıfatlarının başkanda birleşmesidir. Bunun sonucu olarak başkanlar, anayasanın yürütmenin başı ve devletin başına tanıdığı yetkilerin tamamını kullanırlar.

Başkanlık rejiminde, kurallar, sert güçler ayrılığı nedeniyle esneklikten yoksundur. Sistemin kuralları sert, kurala bağlı ve zamanlıdır. Bundan dolayı, sistemde ortaya çıkacak olan krizleri geçici süre için erteleyecek çözüm yolu bulunmamaktadır.³⁰ Başkanın görev süresinin sabit olması, görev başındaki bir başkanın meşruiyetini kaybetse bile değiştirilemeyeceği anlamına gelmektedir. Başkanlık rejimlerinde, meşruiyetini yitirmiş bir başkanın buna karşın görevini sürdürebilmesi, meşruiyet krizinin siyasal rejim krizine dönüşmesi ve böylece demokrasinin tümünden çöküntüye uğramasına yol açabilir. Oysa, parlamenter rejimler, bir yasama döneminde birden fazla hükümet oluşumuna olanak tanıyan esnekliğe sahiptir. Bu nedenle de, meşruiyet krizinin rejim krizine dönüşme olasılığı zayıftır.

2.2.3. Kapsayıcı Olmayan Hükümet

Başkanlık rejiminde Başkan, seçildikten sonra, kabineyi oluşturmada tamamen serbesttir. Başkanın hükümete yapacağı atamalar, tamamen kendisinin siyasal eğilimine ve kişisel tercihlerine bağlıdır. Başkanın, seçimleri çok küçük bir oy farkıyla kazandığı durumlarda bile bu avantaj değişmemektedir. Oysa, parlamenter rejimlerde, hükümetler bu denli rahat değildir. Dolayısıyla, başkanlık rejimi, dışlayıcı bir yapıdayken parlamenter rejim, kapsayıcı bir yapıdadır.

LINZ'e göre, başkanlık rejimlerinin yarattığı en önemli sorunlardan biri, bu sistemlerin siyaseti, kazananın her şeyi aldığı, kaybedenin her şeyi kaybettiği bir toplam-sıfır oyununa çevirmeleridir.³¹ Yürütme gücünü tek başına ele geçirme uğruna yapılan başkanlık yarışı, kazanan adaya her şe-

³⁰ LIJPHART(1992), s.18.

³¹ LINZ (1995), s.143-160.

yin sunulduğu, kaybeden adaya ise hiçbir kazancın söz konusu olmadığı, "ya hep ya hiç" ile sonuçlanan bir kumar oyunu gibidir. Başka bir anlatımla, çok küçük bir farkla da olsa seçimi kazanamayan aday, yarıştan eli boş dönmekte; parlamenter rejimlerde olduğu gibi muhalefet koltuklarına bile oturamamaktadır.

Bazı yazarlar ise, toplam sıfır oyununun parlamenter rejimlerde de daha hissedilir biçimde yaşanabileceğini ileri sürmüştür. Buna göre, bir siyasal partinin tek başına iktidara geldiği parlamenter rejimde, parlamentoda sahip olduğu disiplinli çoğunluğu arkasına alan hükümet, muhalefetin sesine tamamıyla kulak tıkayabilir. Üstelik, kendisi için en uygun bir zamanda erken seçim kararı alarak yeniden iktidara gelme şansını da yükseltebilir.³²

3. Türkiye’de Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Rejimine Geçilmeli mi?

Türkiye’de siyasal rejimin daha işler hale getirilmesi çabaları, genellikle, yürütmenin güçlendirilmesi olarak algılanmıştır. Bu bağlamda, 1982 Anayasası, yürütmenin sorumsuz kanadı olan cumhurbaşkanının yetkilerini artırmakla işe başlamıştır. Ayrıca, yasamanın hızlı çalıştırılmasını sağlama-ya yönelik olarak getirilen yeni düzenlemeler³³ ile de, yürütmenin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye bugünkü toplumsal yapısıyla, başkanlık rejimine veya yarı-başkanlık rejimine elverişli görünmemektedir. BELGE’ye göre, “*Amerikan modeli yalnızca her şeye kadir bir başkanlıktan ibaret değil. Bir toplumsal işleyişe, bir kültür ve felsefeye dayanıyor ve kendi içinde çeşitli dengeler yaratmış. Bu anlamda buzdağının büyük gövdesini tartışma konusu yapmadan, bu kargaşanın içindeki başkanlık ögesini çekip çıkarmak ve yalnızca onu gündeme getirmek, yeterli olamaz. Başkanlığı dengeleyen öbür yapılar işin içinde olmayınca ortada bir çeşit seçilmiş padişah uygulaması kalır.*”³⁴ Bu değerlendirmesiyle, başkanlık rejiminin Amerikan toplumuna özgü bir sistem olduğunu savunan yazar, şu uyarıyı yapıyor: “*Amerikan sisteminin*

³² MAINWARING & SHUGART (1997), s.451-453.

³³ Tek meclis sistemine dönüşle yasa yama sürecinin kısaltılması; seçim döneminin beş yıla çıkartılarak hükümetlere daha uzun süre görevde kalma olanağı sunulması; Mecliste grup kurma sayısının artırılması; toplantı yetersayısının düşürülmesi gibi yeni düzenlemeler bunlar arasındadır. Bkz. Yavuz SABUNCU (2002), *Anayasaya Giriş*, Ankara, İmaj Yayınevi, (Yenilenmiş) 8. Baskı, s.203-204.

³⁴ Murat BELGE(1993), "Başkanlık Sistemi I", *Nokta Dergisi*, Yıl:11, Sayı:4,17-23 Ocak 1993. s.41.

*bir bütün olarak nasıl demokrasiyi işlettiğine dikkat etmeyip onun içinden yalnız başkanlık ögesini alırsanız, büyük bir ihtimalle gerekçenizin tersini gerçekleştirip despotizmde son bulursunuz."*³⁵

Türkiye Cumhuriyeti tarihi, çok temel konularda bile uzlaşma sağlanamaması dolayısıyla, kesintiye uğrayan demokrasi denemeleriyle doludur. Bu nedenle, Parlamenter rejimin rasyonelleştirilmesi yoluyla sistem krizlerinin daha kolay çözülebileceği yadsınamaz bir gerçektir. ALDIKAÇTI'ya göre, "Devlet faaliyetlerinin tanziminde, iktidarın bir iradede toplanmasının fert hürriyeti için tehlikeli olabileceğini kabul eden her görüş netice itibarıyla Parlamenterizmi, hürriyeti gerçekleştiren ve teminat altına alan bir rejim olarak görür ve kabul eder... Başkanlık rejimi hususi şartlar içinde muvaffak olabilen bir hükümet tarzıdır... örnek alınmaması gereken sistemlerden birini teşkil etmektedir."³⁶

Yazar, çarpıcı değerlendirmelerini şöyle sürdürmüştür: "tetkik,... hükümet edenlerin despotluk temayüllerini durduracak, müstebit olmalarını mutlak surette önleyecek bir rejimin bulunmadığını göstermiştir. Başkanlık rejimi ABD'de muvaffak olmakta veya olur görünmekte, diğer yerlerde diktatörlüklere ve hükümet darbelerine yol açmaktadır. Meclis hükümeti sistemi, İsviçre'de ve geçici bir rejim niteliğini taşıdığı Fransa'da 1871-1873, Türkiye'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dönemleri dışında başarısızlığa uğramış ve aynı sonuçlara varmıştır. Parlamenterizmin tatbiki, buna benzer durumların bu rejimin tatbik edildiği memleketlerde meydana geldiğini fakat sayılarının çok daha az olduğunu göstermektedir. Demek oluyor ki, bir memlekette siyasi rejimin muvaffakiyeti her şeyden evvel Prof. Kubalı'nın belirttiği gibi, o memleket fertlerinin siyasi ahlak anlayışına bağlıdır. ... Bununla beraber siyasi ahlakın en yüksek olduğu memleketlerde dahi, bir gün bu ahlaktan mahrum kimselerin iktidara gelerek memleketi arzularına göre idare etmek istemeleri muhtemeldir. Hukukçunun görevi mümkün olduğu kadar bu ihtimali ortadan kaldıracak bir hükümet sistemi bulmaktır. ... bu sistem... kuvvetler arasında işbirliği ve muvazene prensiplerine dayanan parlamenterizm..."³⁷ Yazarların haklı değerlendirmelerine göre, Başkanlık rejimi, belli tarihsel ve toplumsal koşulların ürünüdür. Şu halde, Amerika ile benzer bir gelişim çizgisine sahip olmayan ülkelerde

³⁵ Murat BELGE (1993), "Başkanlık Sistemi II", *Nokta Dergisi* Yıl: 11, Sayı: 5, 24-30 Ocak 1993. s. 22.

³⁶ ALDIKAÇTI (1971), s. 178.

³⁷ ALDIKAÇTI (1971), s. 234.

başkanlık rejiminin başarıyla uygulanma şansı düşüktür. Fransa 5. Cumhuriyetinde uygulanmakta olan yarı-başkanlık rejimi ise, cumhurbaşkanı ile iktidar partisi veya partilerinin aynı partiden olması durumunda sorunsuz işlemektedir. Cumhurbaşkanı ve hükümetin, aynı siyasal görüşü paylaşmaması durumunda ise, yürütmenin iki yanı arasında güç savaşımı yaşanma olasılığı yüksektir. Dolayısıyla, yönetimde istikrar arayışlarına, 'tek yol rejim değişikliğine gitmek' gibi katı bir pencereden bakmak akılcı bir yaklaşım olarak görünmemektedir.

ONAR da, deneyimimizin olmadığı sistemlere geçmek yerine bazı değişikliklere gitmek koşuluyla parlamenter rejimde kalınması gerektiğini vurgulamaktadır. Kurucu güvensizlik oyu, yeni hükümetin kurulması için öngörülen 45 günlük anayasal sürenin 30 güne düşürülmesi ve de cumhurbaşkanının yetkilerinin azaltılması gibi yollarla, parlamenter rejimin işlerliğinin sağlanabileceğini savunmaktadır.³⁸

ONAR'ın, Türkiye'de siyasal rejim arayışlarına ilişkin değerlendirmeleri ve sunduğu çözüm önerileri ışığında, Türkiye'de başkanlık veya yarı-başkanlık rejimine geçilmesine yönelik tartışmalar ihtiyatla karşılanmalıdır. Deneyimimizin olmadığı siyasal rejimlere yönelmek yerine, bazı değişikliklere gitmek koşuluyla parlamenter rejimde kalmak daha akla uygun görünmektedir.

Bu değişikliklerin başında, Almanya ve İspanya'da uygulanmakta olan "kurucu güvensizlik oyu" yöntemi gelmelidir. Ülkemizde, siyasal açıdan parçalanmış bir toplumsal yapı olduğuna göre, koalisyon hükümetleri ile yaşamaya alışmak gerekecektir. Bunun, toplumun daha geniş kesimlerinin yönetimde temsil edilmesini sağlama gibi olumlu yönü varsa da, hükümet krizlerine yol açmak gibi sakıncası da söz konusudur. İşte, kurucu güvensizlik oyu bu sakıncayı ortadan kaldıracaktır. Çünkü, bu tür bir güvensizlik oyu ile mevcut hükümeti düşürmek isteyenlerin yeni başbakan üzerinde de anlaşmaları gerekmektedir. Böylece, güvensizlik oylaması ile hükümet düşürüldüğü anda yeni başbakan da belirlenmiş olmaktadır. Kurucu güvensizlik oyu, yıkmakta anlaşılan parlamento çoğunluğunun yapmakta da anlaşmasını zorunlu kılmaktadır.

Ayrıca, Başbakanın görev sırasında istediği güvenoyunu alamaması veya bir başka nedenle istifa etmesinden sonra, yeni hükümet kurulamadığının

³⁸ Erdal ONAR (2001), "Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?", **Türkiye Barolar Birliği; Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara, (9-13 Ocak 2001) s.362-389.

da yasama organı seçimlerinin yenilenmesine karar verilebilmesi için aran-
nan kırk beş günlük sürenin³⁹ kısaltılıp, örneğin otuz güne indirilmesi ve bu
sürede yeni hükümetin kurulup güvenoyu almasını zorunlu hale getirecek
bir anayasal düzenleme yapılabilir. Böylece, hükümet krizinin daha kısa sü-
rede çözümlenmesi özendirilmiş olacaktır.⁴⁰

Parlamente rejiminin daha işler hale getirilmesine yönelik olarak geliştiri-
len iyileştirme önlemlerinden biri de, parlamento üyeliği ile bakanlar kuru-
lu üyeliğinin bağdaşmaz kılınmasıdır. Hollanda, Lüksemburg ve Norveç
Anayasalarında yasama organı üyeliği ile bakanlık görevinin aynı kişide
birleşmesinin engelleyen kurallara yer verilmiştir. Böylece, yasama organı
üyelerince, gensoru ve meclis soruşturması gibi parlamente denetim yolla-
rının daha nesnel amaçlar adına kullanılması özendirilmiş olacaktır. Şu
halde, bakanlık ile milletvekilliğinin bağdaşmazlığı ve kurucu güvensizlik
oyu yönteminin benimsenmesi, parlamente rejiminin özüne dokunulmak-
sızın, daha işler hale getirilmesine katkıda bulunacak değişikliklerin ba-
şında yer almaktadır.

Sonuç

Parlamente rejimde meclis, yürütme organı ile birlikte parlamento
oluşturur. Başkanlık modelinde meclis, sert güçler ayrılığı ilkesi ereğince
yürütmeden tamamen ayrıdır ve yalnızca yasama işlevini yerine getirir.
Parlamente rejimdeki parlamentonun üstünlüğü ilkesinin başkanlık mode-
linde yeri yoktur. Çünkü, yasama ve yürütmenin ayrı ellerde toplanmış ol-
ması organların herhangi birine üstünlük tanınmasını engeller. Güçler ayrı-
lığı kuramı açısından bakıldığında; Başkanlık rejimi, yumuşak toplumsal
bölünmeyle sert güçler ayrılığına; parlamente rejim ise, sert toplumsal bö-
lünmeyle yumuşak güçler ayrılığına dayanmaktadır. Buna ters düşen siya-
sal rejim denemelerinde, sistem tıkanıklarının ve bunalımlarının yaşanması
beklenmedik bir sonuç olarak görülmemelidir.

Başkanlık rejiminde, parlamente sistemin tersine, toplumsal yapının uz-
laşmacı ve kutuplara bölünmemiş olması gerekmektedir. Başkanlık rejimi-
nin başarılı bir örneği olan ABD’de toplumsal yapı, iki büyük partinin olu-

³⁹ Anayasanın, TBMM seçimlerinin cumhurbaşkanınca yenilenmesini düzenleyen 116. Mad-
desi uyarınca, yeni göreve başlayan hükümetin güvenoyu alamaması ya da güvensizlik
oyuyla düşürülmesi durumlarında 45 gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulmadığı veya
güvenoyu alamadığı, yeni seçimlerden sonra TBMM Başkanlık Divanının kuruluşunu izle-
yen 45 gün içinde yeni hükümetin kurulamaması hallerinde, cumhurbaşkanı, TBMM Baş-
kanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilmektedir.

⁴⁰ ONAR (2001), s.388-389.

şumuna izin vermiştir. Ancak bu partiler arasında, ideolojik anlamda ciddi farklılıklar söz konusu değildir. Bu durum, başkanlık rejiminin sağlıklı ve verimli işleyişini sağlayan temel özelliktir. Fransa gibi yarı-başkanlık modelinin uygulandığı ülkelerde siyasal kutuplaşmalar farklı ideolojik eksenlerdedir. Ancak yarı-başkanlık rejimi olması dolayısıyla, parlamenter rejimin, cumhurbaşkanının seçimi dışındaki mekanizmaları işletilmekte; yalnızca, cumhurbaşkanı halk tarafından doğrudan seçilmektedir.

Parlamenter rejimlerde istikrar sorunu, bu tür rejimlerin temel avantajlarından biri olan esneklikten kaynaklanır. Başkanlık rejimlerin katılığı ya da esneksizliği ise istikrarlı bir yürütmeye zemin oluşturmaktadır. Yarı-başkanlık rejiminde yürütmenin istikrarsızlığı, yalnızca bu modelin esnekliğinden değil, aynı zamanda iktidarın kişiselleşmesi gibi, demokratik yönden olumsuz ve tehlikeli bir özellikten kaynaklanır. Bu yüzden, yarı-başkanlık rejimleri bu türden bir avantaj dengesinden de yoksundur.

Türkiye’de siyasal rejim üzerinde yürütülen tartışmalar, genelde haklı saptamalara ve eleştirilere dayanmaktadır. Ancak, ileri sürülen savlar ışığında geliştirilen çözümlerin bir bölümü, parlamenter rejiminin kaldırılarak yerine başkanlık veya yarı-başkanlık modelinin uygulanmasını önermektedir. Rejim tartışmalarına katılanların önemli bir bölümü ise, parlamenter rejimin kimi düzeltmelerle iyileştirilebileceğini ve dolayısıyla da, bir rejim değişikliğine gerek olmadığını savunmaktadır. Böylece, Türkiye’deki siyasal rejim tartışmaları, bir yanda ‘siyasal rejim değişikliği’ savunucuları; öte yanda ise, değişikliğe karşı çıkan ‘düzeltmeci’ anlayış olmak üzere iki temel yaklaşıma dayanmaktadır.

Türkiye’de, siyasal istikrarı koruma ve demokrasinin pekiştirilmesi adına, başkanlık veya yarı-başkanlık rejimine geçiş gibi köklü bir değişikliğin gerekmediğini kabul etmek gerekir. Parlamenter rejime eklenecek bazı kurumsal düzenlemeler ve düzeltmeler yoluyla bu gereksinimin karşılanabileceği ortadadır. Demokrasinin yerleşmesi ve pekişmesinin, salt anayasa mühendisliği yöntemleriyle ve hukuk kurallarını değiştirmekle sağlanamayacağına ilişkin ilginç bir örneğini, Türkiye’nin oluşturduğu akılda tutulmalıdır.

Böylece, çalışmanın başlığını oluşturan Türkiye’de başkanlık veya yarı-başkanlık rejimi uygulanmalı mıdır? sorusuna olumlu bir yanıt vermenin en azından savunulabilirliği zayıftır. Bu değerlendirmeler ışığında, Türkiye’nin tarihsel deneyimine ve toplumsal birikimine daha uygun olan parlamenter rejimde kalınması daha akılcı bir yol olarak görünmektedir.

Kaynaklar

ALDIKAÇTI, Orhan (1960), **Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı**, İstanbul: Doçentlik Tezi.

BATUM, Süheyl (2001), "Siyasal Rejimler ve Türkiyedeki Arayışlar", **Türkiye Barolar Birliği; Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara, (9-13 Ocak 2001).

BELGE, Murat (1993), "Başkanlık Sistemi I", **Nokta Dergisi**, Yıl:11, Sayı:4 ve 5,17-23 Ocak 1993.

ÇAVUŞOĞLU, Naz (1997), **Anayasa Notları**, İstanbul, Beta Yayınları.

ÇONGAR, Yasemin (1997), "Başkanlık Sistemiyle Yönetilenler", **Milliyet**, 13.10.1997.

EROĞUL, Cem (2001), **Çağdaş Devlet Düzenleri**, Ankara, İmaj Yayınevi, Üçüncü Bası.

EPSTEIN, Leon D. (1968), "Parliamentary Government", **International Encyclopedia of the Social Sciences**, (ed. David L. Sills), The Macmillan Company and The Free Press, Volume 11.

GÖZLER, Kemal (2001), **Devlet Başkanları** (Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi), Bursa, Ekin Yayınları, Birinci Baskı.

KUBALI, Hüseyin Nail (1971), **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul.

LINZ, Juan J. (1995), "Parliamentarism and Presidentialism", **The Encyclopedia of Democracy**, (ed. Seymour Martin Lipset), Congressional Quarterly Inc., Washington D.C. 1995.

LINZ, Juan J. (1995), "Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri", **Demokrasinin Küresel Yükselişi**, (Der: Larry Diamond ve Marc F. Plattener), Ankara, Yetkin Yayınevi.

LIJPHART, Arend (1992), **Parliamentary Versus Presidential Government**, (ed. Arend Lijphart) Oxford University Press.

MAINWARING, Scott and Matthew S. SHUGART(1997), "Juan Linz, Presidentialism and Democracy: a Critical Appraisal", **Comparative Politics**, (July 1997).

ONAR, Erdal (2001), "Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmesi midir?", **Türkiye Barolar Birliği; Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara, (9-13 Ocak 2001).

ÖZBUDUN, Ergun (1990), "Siyasal Kurumlaşma Açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi", **6. Milli Egemenlik Sempozyumu-TBMM ve Milli Egemenlik**, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayınları No: 47.

PELIZZO, Ricardo & Joseph COOPER, "Stability in Parliamentary Regimes: The Italian Case", **Legislative Studies Quarterly**, The University of Iowa, Volume: 27, No: 2, May 2002.

SABUNCU, Yavuz (2002), **Anayasaya Giriş**, Ankara, İmaj Yayınevi,

YAZICI, Serap (2002), **Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri-Türkiye İçin Bir Değerlendirme**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (2001), "Siyasal Sistemler", **Türkiye Barolar Birliği; Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara, (9-13 Ocak 2001).

WRIGHT, Vincent (1993), **The Government and Politics of The United States**, Comparative Government and Politics, London, Macmillan Press.

YANIK, Murat (1997), **Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, İstanbul: Alfa Yayınları, Birinci Baskı.